

Наталія Іванівна Сердюк,

асистент кафедри психології Бердянського державного педагогічного
університету

ФОРМУВАННЯ АТРАКЦІЇ ДО ОДНОЛІТКІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ: СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМ

У статті розкрито психологічні засади формування атракції серед підлітків. Подано результати експериментального дослідження особливостей вияву атракції в період дорослішання. Висвітлено процес упровадження психологічної програми соціально-психологічного тренінгу щодо формування атракції.

Ключові слова: атракція, дружба, міжособистісні стосунки, романтичне кохання, симпатія, соціальна перцепція.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зміни економічних, соціальних і культурних умов існування, що відбулися в Україні, обумовили перегляд життєвих принципів та цінностей кожної людини, потребу у вихованні нового активного, цілеспрямованого підростаючого покоління, яке здатне самостійно приймати рішення й активно брати участь у теперішньому соціальному житті країни.

Психологічна практика доводить, що саме в підлітковому віці провідною діяльністю є міжособистісне спілкування з однолітками, і проблеми, які виникають у навчальному процесі, найчастіше пов'язані з проблемами у стосунках з ровесниками. Весь свій вільний час вони проводять у колі друзів однолітків. Хлопці та дівчата прагнуть знайти собі друга, який би завжди підтримував і зберігав їхні таємниці. Тобто їхнє бажання тісно взаємодіяти з однолітками виявляється у вигляді симпатії, дружби та кохання, які є основними рівнями атракції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблема атракції

широко вивчалась як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, зокрема такими як: Г. Андрєєва, Д. Бірн, В. Вілюнас, Л. Гозман, З. Кіреєва, І. Конта та ін. Психологічним особливостям підліткового віку присвятили свої наукові роботи І. Булах, В. Кротенко, Т. Малихіна, Т. Нечитайло та ін.

Отже, на сьогодні проблема атракції у підлітковому віці є актуальною і потребує нагального психологічного дослідження та розробки відповідних заходів, що допомогли б підліткам впоратися з питаннями побудови міжособистісних стосунків з однолітками, розпізнання емоційних станів, які виникають при спілкуванні з ними, розвитку комунікативних умінь тощо.

Мета статті – розкрити сутність і механізм формування атракції до однолітків у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз психолого-педагогічної літератури вказує на те, що не існує єдиного погляду на проблему атракції. Це і пояснює велике різноманіття теорій та підходів тлумачення атракції й уможливило виокремлення декілька найбільш значущих підходів до трактування зазначеного явища. Психоаналітичний підхід розкриває внутрішньоособисті потреби, вплив несвідомих чинників на вияв атракції. Когнітивний підхід розглядає інформаційну і процесуальну сторони спілкування, представники якого, намагаючись відповісти на питання, як саме відбувається міжособистісна комунікація, досліджували, перш за все, пізнавальні та символічні моменти людських взаємин: соціальні установки, ціннісні орієнтації, знаки, значення тощо. Необіхевіориський підхід характеризує атракцію через обмін позитивними і негативними підкріпленнями, тобто теорії атракції розглядають з точки зору поведінки, основу якої складає обмін між позитивним та негативним підкріпленням [1].

Вітчизняні дослідники розглядають атракцію переважно стосовно її рівнів і факторів. Так А. Свенцицький розглядає міжособистісну симпатію/антипатію як умову чи результат сумісності/несумісності двох осіб у процесі взаємодії [7]. А. Вендов пише з цього приводу, що кількість взаємних

виборів можна використовувати як один із критеріїв для оцінки психофізіологічної та соціально-психологічної сумісності членів групи [3]. У дослідженні О. Бодалева і Л. Криволап відображено той факт, що найбільшу симпатію при спільній діяльності викликали ті досліджувані, які оцінювали діяльність суб'єктів та чий оцінки поступово змінювалися від негативних до позитивних [2]. Л. Гозман виокремлює фізичну привабливість і соціально-демографічну характеристику особистості як найбільш важливі фактори атракції [4].

Стосовно структури атракції слід зазначити, що і в цьому питанні немає однозначності. Дж. Тедеші пропонує розцінювати атракцію як соціальну установку. Тому, відповідно, структура атракції повторює структуру соціальної установки, а саме – містить у собі афективний, когнітивний та диспозиційний компоненти, які перебувають між собою у динамічній взаємодії [8]. Факторна внутрішня структура атракції, що була запропонована Л. Гозманом, включила в себе низку факторів, які описують міжособистісну атракцію, а саме: загальний фактор, фактор соціальної надійності, фактор соціальних цінностей, фактор знань і фактор екстенсивного спілкування [4]. Модель структури атракції З. Кіреєвої містить якості, пов'язані із загально психологічними властивостями, соціально-психологічними здібностями, соціально-психологічними якостями, що формуються у групі, та соціально-психологічними якостями, пов'язаними із соціальною поведінкою і позицією особистості [5]. Опираючись на розглянуті структури атракції, ми запропонували власну модель атракції, згідно з якою атракція формується у процесі спілкування та соціальної перцепції, що зумовлені внутрішніми (потребами, мотивами, оцінками) і зовнішніми (фізичною привабливістю, схожістю індивідуальних характеристик, підтримкою та взаємодоповнюваністю) чинниками. Запропонована нами структура атракції та її вияв є притаманним для будь-якого віку й особливого значення вона набуває у підлітковому віці.

Атракція займає важливу роль у розвитку підлітка. Саме в цьому віці виявляються такі рівні атракції як симпатія, дружба та романтичне кохання.

Виникнення симпатії в підлітковому віці є цілком зрозумілим, адже саме підлітки прагнуть знайти схожу на себе людину, яка б підтримувала їх. В основному, це їхні однолітки, бо саме вони відповідають тим критеріями, що складають основу підліткової симпатії, якщо вона взаємна. Така симпатія з часом переростає в дружбу. А дружба, як відомо, є одним з основних почуттів для підліткового віку, оскільки саме це почуття має в собі цілу гаму позитивних емоцій. Саме емоції, які можуть бути як позитивними, так і негативними, мають великий вплив на подальше життя підлітка, адже від них залежить, як буде будувати свої стосунки вже доросла особистість. Також у підлітковому віці інколи зустрічається романтичне кохання. Воно є стрімким, недовготривалим та інтенсивним за емоційними переживаннями [6].

Виходячи з аналізу особливостей вияву рівнів атракції в підлітковому віці, нами було зроблено спробу виокремити структурні компоненти формування атракції в цьому віці. До таких структурних компонентів атракції ми віднесли: когнітивний, що базується на уявленнях, знаннях про вияв атракції до однолітків у підлітковому віці, досвід атракційних стосунків з однолітками; емоційний, який містить у собі образи, емоції, почуття, що формуються при появі атракції до однолітків; поведінковий – виявляється в мотивах, установках і реальній поведінці, що відображає емоційну забарвленість міжособистісних стосунків підлітків з однолітками.

Відповідно до структурних компонентів формування атракції у підлітковому віці на констатувальному етапі експерименту було вивчено особливості розвитку когнітивного компоненту формування атракції за допомогою розробленої нами анкети. Характерні особливості вияву поведінкового компоненту виявлено за допомогою використання таких методик: опитувальник на афіліацію А. Мехрабіана та методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі. З метою дослідження рівня сформованості емоційного компоненту нами було використано методику особистісного диференціала і соціометричну техніку Дж. Морено.

В експерименті брали участь 350 учнів 13–15 років загальноосвітніх шкіл I–III ступенів м. Бердянська, шкіл Токмацького району Запорізької області, із них – 174 учнів восьмих класів та 186 учнів дев'ятих класів. Проведений аналіз отриманих результатів надав можливість констатувати той факт, що рівень розуміння підлітками феномену дружби має переважно середній та низький рівень. Так, серед підлітків 8-х класів високий рівень мають 17,4 %, середній – 45,2 % і низький – 37,4 %. Підлітки 9-х класів отримали такі результати: високий – 25,9 %, середній – 56,8 % та низький – 17,3 %.

У підлітковому віці більш чітко виявляються мотиви афіліації, тобто бажання бути включеним до групи однолітків. Однак показники мотивів афіліації в досліджуваних класах є майже однаковими та мають середні показники вияву. Як у восьмих, так і в дев'ятих класах показник мотиву прагнення до людей є вищим, аніж мотив остраху бути відкинутим. Так, мотив прагнення до людей у 8 класі становить 124,3, а у 9 класі – 127,7. Тоді як показники мотиву остраху бути відкинутим у 8 класі відповідає показнику 113,8, а у 9 класі – 124,4. Такі показники вказують на те, що підліткам ще важко об'єктивно оцінити й усвідомити мотиви, якими вони керуються у власних міжособистісних стосунках.

У стосунках підлітків з однолітками переважають такі типи поведінки: впевнено-вольовий тип у 8 класі отримав показники 7,0, у 9 класі – 7,2; показники дружелюбного типу склали в 8 класі – 7,1, у 9 класі – 7,4; альтруїстичний тип отримав у 8 класі показник 6,9, у 9 класі – 7,1. Це виявляється та закріплюється відповідною стратегією поведінки, діями і вчинками стосовно вдосконалення міжособистісних стосунків з однолітками.

Результати вивчення особливостей вияву атракції до однолітків у підлітковому віці уможливили виокремити психологічні засади, що б сприяли позитивному формуванню атракції серед підлітків. Розглянемо більш детально кожен засаду окремо:

- *Чіткі уявлення про позитивні міжособистісні стосунки, які базуються на отриманих знаннях, щодо розпізнання та вияву привабливості до себе й оточуючих.*

- *Досвід позитивних міжособистісних стосунків.*

- *Образи людей, що будуть приваблювати.*

- *Емоції та почуття до однолітків, які приваблюють підлітків.*

- *Мотиви, установки та реалізація позитивного у поведінці підлітків.*

Отже, дослідження особливостей вияву атракції у підлітковому віці, характеристика її компонентів, визначення психологічних засад формування атракції до однолітків у підлітковому віці надає можливість створити цілісну картину вияву атракції в підлітковому віці, а також розробити і впровадити модель системи роботи практичних психологів навчальних закладів з формування атракції до однолітків у підлітковому віці (рисунок 1).

Подана модель може бути використана психологами навчальних закладів для того, щоб спланувати організацію впровадження системи психологічних заходів щодо формування атракції до однолітків у підлітковому віці.

Запроваджена в цій моделі програма соціально-психологічного тренінгу формування атракції до однолітків у підлітковому віці надала змогу підліткам краще пізнати себе, свої мотиви у виборі друзів, подолати почуття невпевненості в собі, розвинути комунікативні здібності і відкритість. Уся програма була розрахована на 12 занять, кожне тривало 1 годину. Під час роботи використовувалися елементи психологічних вправ, групової дискусії, казкотерапії, арт-терапії.

Розроблена програма мала на меті допомогти підліткам стати більш комунікабельними, краще розуміти себе й інших, допомогти їм правильно будувати позитивні стосунки з однолітками. Програма тренінгу базувалась на трьох етапах. Перший – етап саморозкриття, який містив вступні заняття, присвячені знайомству учасників і створенню довірливої атмосфери у групі. Основною метою цього етапу було емоційне об'єднання учасників групи та індивідуальне саморозкриття кожного з її учасників. Другий – етап розвитку

компонентів атракції. Основною метою цього етапу був розвиток когнітивного, емоційного і поведінкового компонентів атракції у підлітковому віці. Третій етап передбачав закріплення отриманих умінь та навичок щодо покращення і гармонізації міжособистісних стосунків підлітків зі своїми однолітками.

Рисунок 1 – Модель системи роботи практичних психологів навчальних закладів з формування атракції до однолітків у підлітковому віці

З метою виявлення ефективності розробленої програми у формувальному експерименті взяло участь 239 підлітків 8-х та 9-х класів – 122 підлітків в експериментальних класах (далі – ЕК) і 117 – у контрольних класах (далі – КК). Загалом після проведення тренінгу в досліджуваних ЕК відмічено суттєві позитивні зміни (якісні та кількісні) в усіх компонентах атракції, особливо в поведінковому компоненті, а саме – через поведінку підлітки виявляють своє ставлення до однолітків. Результати контрольного зрізу підлягали обробці на основі критерію кутового перетворення Фішера і t-критерію.

Після проведеного контрольного зрізу спостерігалися зміни у відсотковій належності підлітків до виокремлених нами на констатувальному етапі дослідження різних рівнів розуміння підлітками феномену “дружба” (таблиця 1).

Таблиця 1 – Порівняльний аналіз рівнів розуміння підлітками феномену “дружба” у контрольних та експериментальних класах (n = 239)

Рівні	Показники (%)					
	8 клас			9 клас		
	Після експерименту		Ф* критерій Фішера	Після експерименту		Ф* критерій Фішера
	КК	ЕК		КК	ЕК	
Високий	16,7	45	3,44*	26,3	64,5	4,29*
Середній	45,0	30	1,71*	56,2	29	3,03*
Низький	38,3	25	1,57	17,5	6,5	1,89*

З таблиці 1 видно, що у підлітків 8-х класів рівень розуміння підлітками феномену “дружба” змінився. Спостерігається збільшення високого рівня розуміння на 28,3 % і зменшення середнього рівня на 15 % та низького рівня розуміння підлітками феномену “дружба” на 13 %. Показники рівнів розуміння підлітками феномену “дружба” 9-х класів також мають помітні зміни. Так, відсоток високого рівня розуміння збільшився на 38,2 %, а відсоток середнього рівня розуміння зменшився на 27,2 % і на 11 % знизився відсоток низького рівня розуміння підлітками феномену “дружба”. Як свідчать отримані дані, суттєво змінилися на краще показники в ЕК після впровадження системи психологічних заходів. Виходячи з цього, можна констатувати, що підлітки вже більш глибоко розуміють феномен “дружба”.

Аналіз мотивів афіліації в КК та ЕК свідчить, що показники цих мотивів на початку і після закінчення дослідження відрізняються. В ЕК значно зменшився відсоток мотиву остраху бути відкинутим, а відсоток мотиву сили прагнення до людей, навпаки, збільшився. Ця тенденція свідчить про те, що під час корегуючої роботи підлітки поступово усвідомлюють свої мотиви, якими вони керуються при побудові позитивних міжособистісних стосунків з однолітками. Звідси можна зробити висновок, що для формування атракції до однолітків у підлітковому віці слід не лише звертати увагу на поведінку підлітків, але й формувати їх мотиваційну сферу. Результати дослідження мотивів афіліації в ЕК і КК наведено в таблиці 2.

Таблиця 2 – Співвідношення кількісних показників мотивів афіліації в контрольних та експериментальних класах

Мотиви афіліації	Показники (%)											
	Мотив сили прагнення до людей						Мотив остраху бути відкинутим					
	8 клас			9 клас			8 клас			9 клас		
	КК	ЕК	φ* критерій Фішера	КК	ЕК	φ* критерій Фішера	КК	ЕК	φ* критерій Фішера	КК	ЕК	φ* критерій Фішера
Високий	10	88,3	9,85*	14,5	89,5	9,27*	20	1,7	3,64*	22,6	3,5	3,35*
Середній	75	8,3	8,27*	66,1	5,3	7,81*	65	5	7,8*	54,8	7	6,16*
Низький	15	3,4	2,35*	19,4	5,2	2,43*	15	93,3	9,98*	22,6	89,5	8,12*

Вияв атракції до однолітків у підлітковому віці є можливим лише за допомогою поведінки, яку демонструють підлітки у налагодженні міжособистісних стосунків з однолітками. Зміни, що відбулися в поведінці підлітків після проведення дослідження, було з'ясовано за допомогою контрольного зрізу, результати якого уможливили з'ясування переважаючого типу поведінки у міжособистісній взаємодії досліджуваних підлітків у КК та

ЕК. Нами було виокремлено три типи поведінки підлітків, якими вони користуються при формуванні дружніх стосунків з однолітками, а саме:

I тип поведінки – це тип поведінки, який найбільш поширено використовують підлітки при створенні дружніх стосунків та який характеризується дружелюбністю, відвертістю, чуйністю, безкорисливістю і позитивним ставленням до оточуючих. Цей тип містить у собі три підтипи: дружелюбний, впевнено-вольовий, альтруїстичний;

II тип поведінки – поведінка, що має амбівалентний характер. З одного боку, вона характеризується корисливістю, зарозумілістю та хвальбою, а з іншого – залежністю, тривожністю і безпорадністю. Відповідно до цих характеристик є такі підтипи: егоїстичний та залежний;

III тип поведінки – поведінка, яку всіма способами батьки, вчителі і психологи намагаються викоринити з міжособистісних стосунків підлітків. Вона є неприпустимою при формуванні морально правильних взаємин, але, на жаль, є випадки, коли вона виявляється та характеризується жорстокістю, зловмисністю, самоприниженням тощо. Цей тип, як і попередні, має свої підтипи: агресивний, недовірливо-скептичний та покірливо-сором'язливий.

Динаміку вияву переважаючого типу поведінки підлітків при спілкуванні з однолітками можна проаналізувати з рисунку 2.

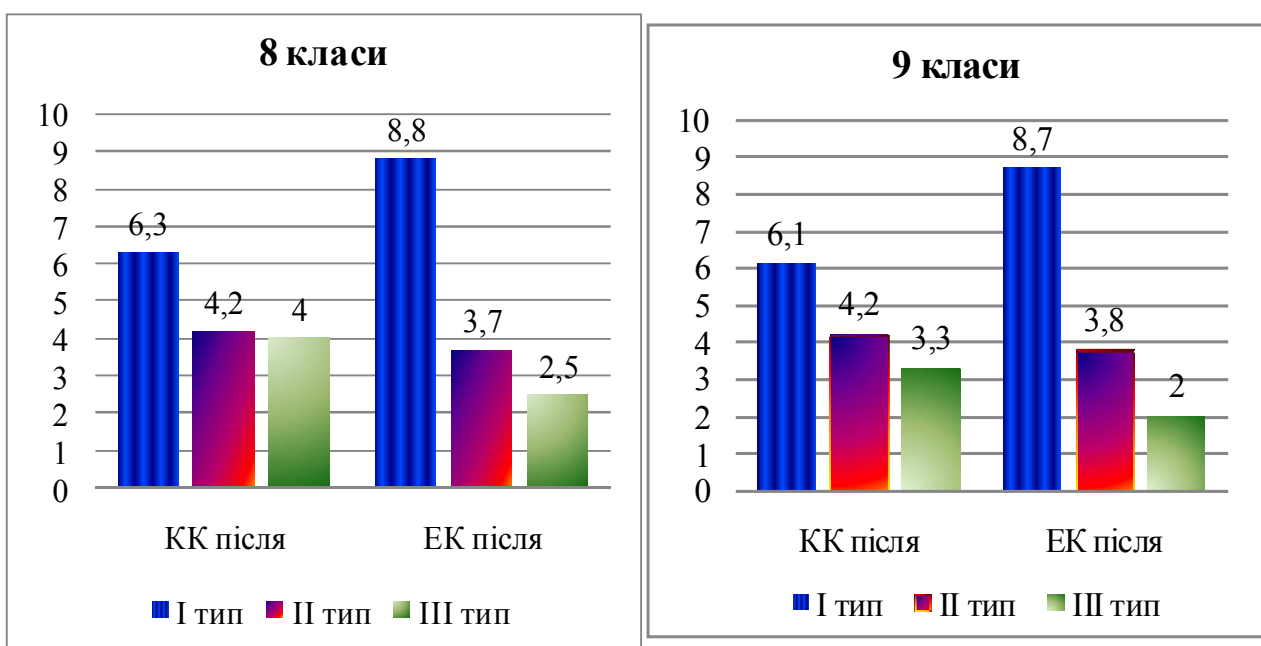

Рисунок 2 – Гістограми вияву переважаючих типів поведінки підлітків у контрольних та експериментальних класах

Аналізуючи дані, презентовані в рисунку 2, ми дійшли висновку, що після проведення формувального експерименту середній коефіцієнт вияву І типу поведінки в ЕК збільшився порівняно з КК: у 8-х класах – від 6,3 до 8,8 і в 9-х класах – від 6,1 до 8,7. Коефіцієнт ІІ типу поведінки, навпаки, зменшився в ЕК порівняно з КК від 4,2 до 3,7 (у 8-х класах) та від 4,2 до 3,8 (у 9-х класах). Показник середнього коефіцієнту ІІІ типу також зменшився з 4,0 до 2,5 (у 8-х класах) і з 3,3 до 2,0 (у 9-х класах). Така динаміка кількісних показників свідчить, що значна частина підлітків ЕК схильна використовувати І тип поведінки при спілкуванні з однолітками. Тобто, будуючи свої міжособистісні стосунки з однолітками, підлітки, як правило, намагаються зберегти стиль дружелюбності, відвертості, чуйності, безкорисливості та позитивного психологічного клімату.

Узагальнення результатів проведеного формувального експерименту надало можливість зробити висновок, що за допомогою програми соціально-психологічного тренінгу в підлітків формується позитивне емоційне ставлення до однолітків, розширюється і набуває більшого розмаїття спектр позитивних емоційних переживань. Вона надала підліткам можливість засвоїти сутність поняття дружби, краще пізнати себе, свої мотиви у виборі друзів, подолати почуття невпевненості в собі, розвинути комунікативні здібності та відкритість. Підлітки набули здатності коригувати власні форми поведінки, дій і вчинків відповідно до виникаючих проблемних ситуацій при міжособистісному спілкуванні з однолітками. Вони краще навчилися розуміти себе, аналізувати свої вчинки та переживання.

Висновки. Отже, результати проведеного дослідження розкрили теоретичний зміст і механізм формування атракції до однолітків у підлітковому віці, а також підтвердили позитивний вплив розробленої програми соціально-психологічного тренінгу щодо формування цього процесу серед підлітків.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів аналізу вияву атракції у підлітковому віці, бо на особистість підлітка, крім класу, школи, впливають мікросередовище

та суспільство в цілому з існуючими на цьому етапі його становлення недоліками і протиріччями. Проблема, яка досліджується у нашій роботі, може стати відправним пунктом для більш поглибленого вивчення чинників та механізмів впливу на формування атракції в юнацькому віці. Крім того, невирішеними залишаються питання вияву і розвитку феномену атракції серед людей дорослого та похилого віку.

Список використаної літератури

1. Андреева, Г. М. Психология социального познания / Г. М. Андреева. – М. : Аспект-пресс, 2004. – 288 с.
2. Бодалев, А. А. О некоторых особенностях формирования у подростков симпатии к другим людям / А. А. Бодалев, Л. И. Криволап // Общение как предмет теоретических и прикладных исследований. – Л. : Изд-во ЛГУ им. А. И. Герцена, 1973. – С. 16–17.
3. Вендов, А. И. Социально-психологические исследования лидерства в малых группах (на примере школьных групп) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 “Социальная психология” / А. И. Вендов. – Л., 1973. – 24 с.
4. Гозман, Л. Я. Психология эмоциональных отношений : монография / Л. Я. Гозман. – М. : Издательство Московского университета, 1987. – 177 с.
5. Киреева, З. А. Социально-психологическая структура аттракции и ее влияние на социометрический статус личности : дисс. ... кандидата психол. наук : 19.00.05 / Киреева Зоя Алексеевна. – Курган, 2008. – 148 с.
6. Кон, И. С. Дружба / И. С. Кон. – СПб. : Питер, 2005. – 330 с.
7. Свенцицкий, А. Л. Социальная психология управления / Анатолий Леонидович Свенцицкий. – Л. : ЛГУ, 1986. – 176 с.
8. Tedeschi, J. T. Impression management theory and the forced compliance situation / J. T. Tedeschi, P. Rosenfeld // Impression management theory and social psychological research. – New York : Academic Press, 1981. – P. 147–180.

Рецензент: кандидат психологічних наук, доцент Малихіна Т. П.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2013.

Сердюк Н. И. Формирование аттракции к сверстникам в подростковом возрасте: содержание и механизм

В статье раскрыты психологические основы формирования аттракции среди подростков. Поданы результаты экспериментального исследования особенностей проявления аттракции в период взросления. Освещен процесс внедрения психологической программы социально-психологического тренинга по формированию аттракции.

Ключевые слова: аттракция, дружба, межличностные отношения, романтическая любовь, симпатия, социальная перцепция.

Serdiuk N. I. Formation of attraction to coevals at the juvenile age: essence and mechanism

The article reveals the psychological principles of formation of attraction to coevals at the juvenile age. The results of experimental research of the peculiarities of manifestations of attraction in the period of maturation have been given. The process of implementation of the program of psychological support and socio-psychological training of formation of attraction has been explained.

Key words: attraction, friendship, interpersonal relation, romantic love, sympathy, social perception.